

Z PERIFÉRIE DO DIGITÁLNEHO CENTRA: *SOLENNIA* A KNIŽNIČNÝ FOND UČENEJ SPOLOČNOSTI MALOHONTSKEJ

MGR. MIROSLAVA SOLÁRIKOVÁ

miroslava.solarikova@snk.sk
Slovenská národná knižnica
www.snk.sk

Learned societies played a key role in the formation of modern scientific and cultural consciousness during the Enlightenment period. One such society in the territory of present-day Slovakia was the Malohont Learned Society, which was active in the first half of the 19th century and published collections of papers under the title *Solennia Bibliothecae Kishontanae*, which is a valuable source of information for research on literary scholarship, education and cultural identity within this region. The library fund of the Malohont Learned Society has acquired a new significance thanks to digitisation, which makes it possible for previously obscure sources to be made available to a wider specialist and lay audience.

Keywords: learned societies, Malohont Learned Society, *Solennia Bibliothecae Kishontanae*, regional history, Enlightenment period, digitisation of cultural heritage, DIKDA

ÚVOD

Učené spoločnosti ako inštitucionálne formy intelektuálnej činnosti zohrali v období osvietenstva zásadnú úlohu pri formovaní moderného vedomia, vedeckej komunikácie a kultúrnej identity. Ich činnosť sa prejavovala najmä v organizovaní prednášok, udržiavaní korešpondencie a vydávaním odborných periodík a zborníkov, ktoré slúžili ako platforma na výmenu poznatkov, ideí a argumentov v rámci rozvíjajúcej sa verejnej sféry.

Jedným z pozoruhodných príkladov tohto fenoménu v priestore dnešného Slovenska je Učená spoločnosť malohontská (*Erudita Societas Kis-Hontiensis*), ktorá pôsobila v prvej polovici 19. storočia a zanechala po sebe významný publikačný odkaz v podobe zborníka *Solennia Bibliothecae Kishontanae*. Tento súbor odborných a kultúrnych príspevkov regionálnych vzdelancov predstavuje cenný prameň na výskum literárnej vedy, vzdelávania i formovania kultúrneho vedomia na území dnešného Slovenska.

V kontexte súčasných trendov v oblasti ochrany a sprístupňovania kultúrneho dedičstva nadobúda fond Učenej spoločnosti malohontskej osobitý význam. Digitalizácia dokumentov, ako je napríklad knižničný fond Učenej spoločnosti malohontskej, predstavuje sprístupnenie doteraz menej známych prameňov širokej verejnosti a odborníkom. Týmto spôsobom sa dokumenty dostávajú z periférie do digitálneho centra – Digitálnej knižnice Slovenskej národnej knižnice (DIKDA).

Článok približuje dejiny učených spoločností so zameraním na Učenú spoločnosť malohontskú a jej zborník *Solennia*, pričom zdôrazňuje význam tohto fondu ako hodnotného zdroja pre výskum a kultúrne povedomie regiónov – najmä vďaka jeho sprístupneniu v digitalizovanej podobe.

FENOMÉN UČENÝCH SPOLOČNOSTÍ A ICH PERIODÍK

Osvietenstvo je vo všeobecnosti považované za hnačiaci motor emancipačného a spoločensko-formačného procesu, ktorý zasiahol široké vrstvy európskej spoločnosti v 18. storočí. V rámci tohto procesu zohrali významnú funkciu aj tzv. učené spoločnosti (*Gelehrtegesellschaften*, *Sociétés Savantes*), ktoré tvorili zdru-

ženia vzdelancov rôzneho profesijného zázemia (teológovia, lekári, právnici, prírodovedci či historici). Ich cieľom bola racionalizácia a sekularizácia poznania, ako aj spoločenského života.

Tieto spoločnosti často vznikali pri univerzitách, mestských centrách alebo na šľachtických dvoroch a zohrali kľúčovú úlohu pri formovaní modernej vedeckej komunikácie, a to nielen organizovaním prednášok a korešpondencie, ale aj prostredníctvom vydávania odborných periodík a zborníkov. Ich činnosť prispela k inštitucionalizácii vedy a jej postupnému vyčleňovaniu z rámca náboženskej autority.

GOTTFRIED WILHELM LEIBNIZ (BRITANNICA)

Na územie dnešného Slovenska prenikali osvietenenské myšlienky najmä prostredníctvom študentov študujúcich na univerzitách v protestantských krajinách, predovšetkým v Jene a Lipsku. Tieto univerzity boli centrami nemeckého racionalizmu, ktorý v duchu Leibniza (Look a Belaval [bez dátumu]) a Wolffa (*Christian* [bez dátumu]) rozvíjal ideu rozumu ako univerzálneho nástroja poznania a etiky. Profesori v Jene, ako Ernst Platner (Naschert a Stiening 2007)

CHRISTIAN, BARON VON WOLFF (BRITANNICA)

SOLENNIA A ERUDITA SOCIETAS KIS-HONTIENSIS

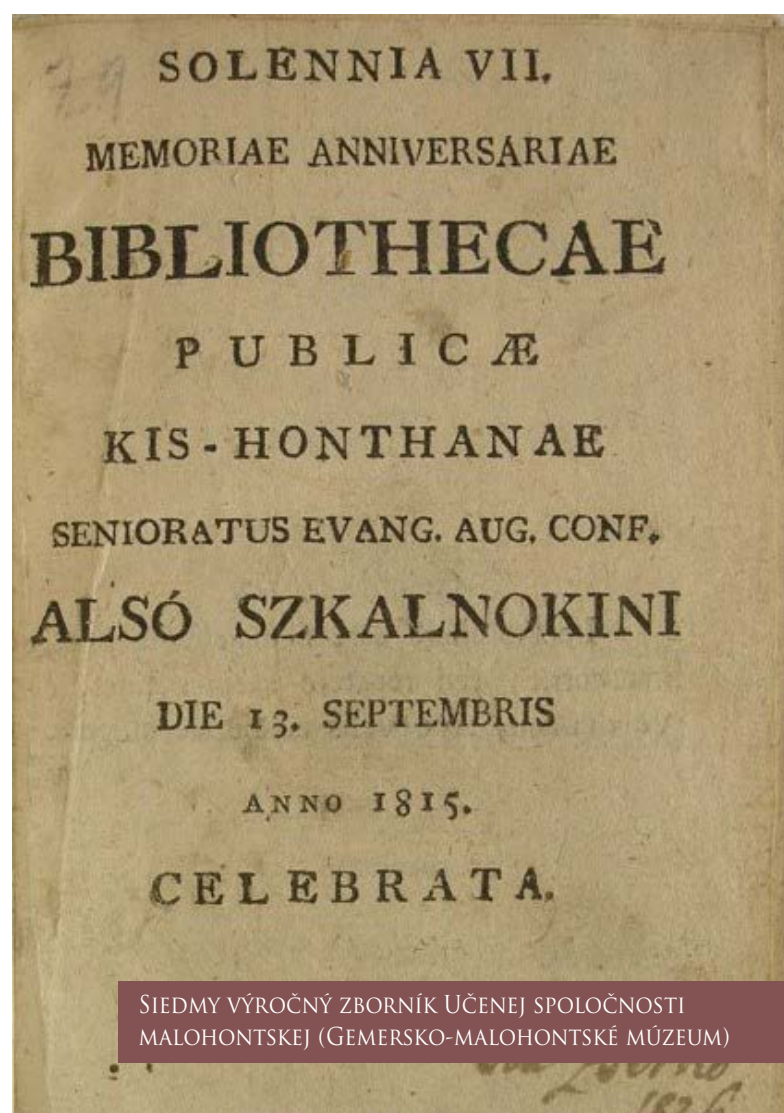
Na uvedený vývoj nadviazala aj činnosť Učenej spoločnosti malohontskej (Vilikovský 1935), ktorá v prvej polovici 19. storočia predstavovala jeden z najviditeľnejších prejavov regionálneho intelektuálneho života v Uhorsku. Jej hlavnou publikačnou platformou bol zborník s názvom *Solennia Bibliothecae Kishontanae*, vznikajúci pri príležitosti každoročných slávnostných stretnutí členov spoločnosti. Tento typ vydavateľskej činnosti, charakteristický pre učené spoločnosti tej doby, slúžil nielen ako dokumentácia odborných aktivít spolku, ale aj ako prostriedok šírenia vzdelanosti a spoločenského diskurzu aj za hranice regiónu Malohont.

alebo Johann Gottlieb Fichte (Lavopa 2001), podporovali čítanie francúzskych osvietenecov (Voltaire, Rousseau, Montesquieu), a tak sprostredkovali ich idey aj študentom z Uhorska.

Model učných spoločností, ktorý sa rozvíjal v nemeckých krajinách (napr. v Lipsku, Halle či Jene), sa stal inšpiráciou pre vznik podobných inštitúcií aj v Uhorsku. Významným príkladom tohto prenosu intelektuálneho modelu bola učená spoločnosť Societas Slavica, založená v Banskej Bystrici, ktorá v rokoch 1785 – 1786 vydávala *Staré noviny literního umění* – prvý literárno-náučný časopis na území dnešného Slovenska. Samotná spoločnosť sa vo svojom poslaní inšpirovala „jenanským tovaryštvom“, ako to výslovne uvádza aj titulná strana periodika: „... k chváleho nášeho slovenského národu“ (Ruttkay 1987).

Tento časopis predstavuje typický príklad žánru periodickej tlače „*Moralische Wochenschriften*“, čiže „*mravoučných týždenníkov*“, ktorý sa v Nemecku etabloval už začiatkom 18. storočia podľa britského vzoru *The Spectator* (Ertler 2012). Periodiká neboli len prostým nositeľom poznania, ale usilovali sa pôsobiť výchovne, kultivovať verejnosť a šíriť medzi meštianstvom idey náboženskej tolerance, mravnosti, poriadku a vzdelanosti.

Učené spoločnosti a ich periodiká predstavovali v predmodernej dobe nielen akademický, ale aj spoločenský projekt, ktorý napomáhal vzniku verejnej sféry – priestoru, kde sa stretávali jednotlivci ako aktéri spoločenskej diskusie, nezávisle od cirkvi a štátu.

SIEDMY VÝROČNÝ ZBORNÍK UČENEJ SPOLOČNOSTI MALOHONTskej (GEMERSKO-MALOHONTSKÉ MÚZEUM)

Prvý ročník zborníka *Solennia* vyšiel pri príležitosti výročia založenia spoločnosti v roku 1809 v bratislavskej tlačiarni Františka Jozefa Patzka. V nasledujúcich rokoch sa vydávanie realizovalo prevažne v Budapešti, najčastejšie v tlačiarni Jána Tomáša Trattnera, no niektoré ročníky boli vytlačené aj v Univerzitnej tlačiarni v Budapešti. Pokusy o vydávanie v regionálnych tlačiarniach (Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Levoča) skončili publikovaním iba jedného ročníka, čo naznačuje technologické a inštitucionálne obmedzenia menších slovenských tlačiarní, ako aj časté personálne zmeny v nich.

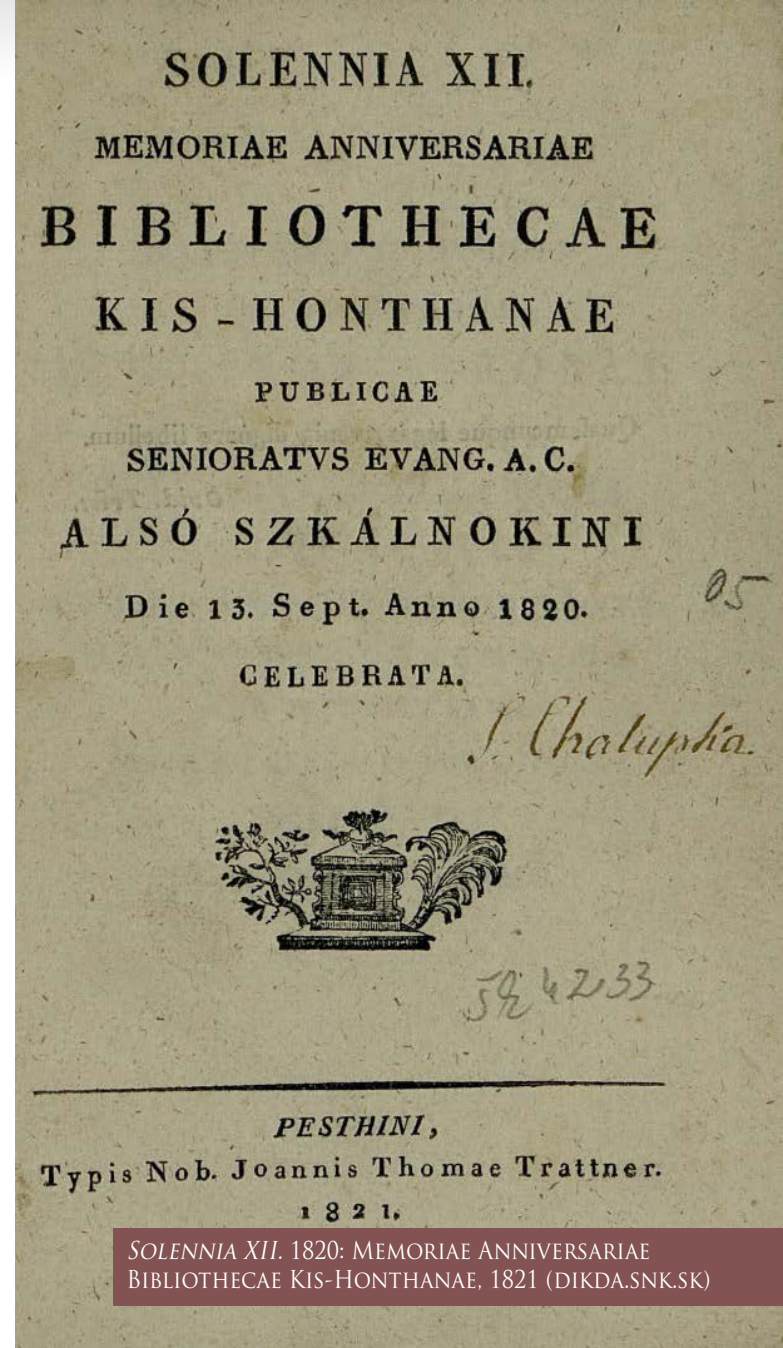
Členovia spoločnosti sa stretávali raz ročne, spravidla 13. septembra, na slávnostných literárnych besedách. Príspevky z týchto stretnutí tvorili obsah jednotlivých ročníkov *Solennii*. V rokoch 1809 – 1842 bolo vydaných 24 ročníkov, s prestávkou v rokoch 1832 – 1840, pravdepodobne v dôsledku finančných a organizačných problémov.

Najvýznamnejšími osobnosťami spolku, ako aj prispievateľmi zborníka *Solennia*, boli literárni vedci **Ján Feješ** (1764 – 1823) a **Matej Holko ml.** (1757 – 1832). Ich práce vydávané v zborníku prekročili svojou úrovňou a inovátorskými myšlienkami hranice Malého Hontu a zaradili sa medzi formujúce diela slovenskej literárnej vedy.

Feješ vo svojom diele *De mundo optimo non optimo*, *Solennia* 1812 (Urbancová a Kraus 1982) predstavil svoje úvahy o spoločenskej a výchovnej funkcii literárnej kritiky, ktoré ďalej rozvíjal vo svojich prácach.¹ Jeho texty spájali racionálnu argumentáciu s morálnym poslanstvom, čím predznamenal vývoj slovenskej literárnej vedy.

Holko, na rozdiel od Fejša, upriamil svoju pozornosť na spoločenskú úlohu umenia a literatúry, reflektoval regionálne dejiny literatúry Malohontu a tematizoval ich historickú podmienenosť. Jeho štúdie posilnili vedomie kultúrnej kontinuity regiónu.

Ďalšou významnou osobnosťou Učenej spoločnosti malohontskej bol **Michal Sabó** (1761 – 1811), ktorý pôsobil ako knihovník verejnej knižnice Malohontskej učenej spoločnosti.² Vo svojich príspevkoch publikovaných v zborníku *Solennia* sa systematicky venoval významu kníh v živote bežného človeka, pričom osobitne vyzdvihoval úlohu kalendárov ako najdostupnejšieho čítania pre pospolitý ľud. Zároveň formuloval reflexie o poslaní knihovníctva a vyjadroval sa k otázke dostupnosti kníh a čitateľských priestorov pre širokú verejnosť. Aj jeho zásluhou bola v roku 1809 knižnica Učenej spoločnosti pretran-

sformovaná na verejnú bibliotéku a čítareň (*Slovenský biografický slovník* V 1992).

Členskú základňu učených spoločností tvorili prevažne intelektuáli s teologickým vzdelaním, čo sa odrážalo aj v obsahovej štruktúre zborníka *Solennia*, v ktorom dominovali príspevky s náboženskou a homiletickou tematikou (Škovierová 2006). Obsah zborníkov vykazuje typické tematické spektrum tohto žánru – články sa zaoberajú dejinami, zemepisom, morálkou a aktuálnymi otázkami spoločenského života. Uplatňuje sa v nich filozofia naturalizmu 18. storočia, často podaná formou spoločenskej besedy, ktorá v duchu osvietenstva kombinuje morálne poučenie s praktickým poznaním. Na stránkach zborníka sa reflektovali rôzne témy – od cestovania, filozofie, divadla až po výchovu, zbožnosť a spoločenské správanie. Výrazne sú zastúpené príspevky s historickým a národopisným charakterom, čo po-

ukazuje na záujem vtedajšej spoločnosti o formovanie kolektívnej identity prostredníctvom kultúrneho a jazykového dedičstva.

Osobitnú dokumentárnu hodnotu majú príspevky zachytávajúce dobovú korešpondenciu a prepisy listín. Medzi historickými dokumentmi predstavuje korešpondencia špecifickú formu prameňa, ktorá umožňuje detailnejšie a komplexnejšie skúmanie historickej skutočnosti. Na stránkach zborníka *Solennia* sa zachovali viaceré takéto texty, najčastejšie v latinčine (Škovierová a Ambrúžová Poriezová 2024). Popri týchto dokumentárnych prameňoch zborník obsahuje aj rôznorodú príležitostnú literárnu tvorbu – poetické a prozaické texty, homiletické príspevky a biografické medailóny členov spoločnosti a jej mecenášov –, čím spoluvytvára obraz kultúrnej atmosféry Malohontu v 19. storočí.

Zborníky *Solennia* sa vyznačujú multilingválnou skladbou príspevkov – slovenských, českých, maďarských, nemeckých aj latinských. Táto jazyková rozmanitosť zodpovedá dobovej realite Uhorska a zároveň reflektuje intelektuálnu otvorenosť spolku. Používanie viacerých jazykov nebolo prekážkou, ale prirodzenou súčasťou komunikácie medzi členmi, ktorí často študovali na zahraničných univerzitách.

Časť fondu Učenej spoločnosti malohontskej je uchovávaná v Slovenskej národnej knižnici a bola zaradená do Ústrednej evidencie historických knižničných dokumentov (HKD a HKF). Knižničné dokumenty neperiodického charakteru z fondu Učenej spoločnosti malohontskej v správe SNK boli v predchádzajúcich rokoch digitalizované v plnom rozsahu. Ich digitálne repliky vrátane bibliografických metadát sú dostupné prostredníctvom portálu DIKDA (<https://dikda.snk.sk>) v sekcii *Zbierky/Historické knižnice* (*Historická knižnica* [bez dátumu]). Tento spôsob prístupnosti výrazne prispieva k zviditeľneniu fondu a jeho širšiemu využitiu v oblasti výskumu, vzdelávania aj kultúrneho povedomia verejnosti.

V súčasnosti prebieha príprava periodík z fondu Učenej spoločnosti malohontskej na konzervovanie a digitalizáciu. Po ich spracovaní budú odborne doplnené o bibliografické metadátá a následne zaradené do súborného katalógu knižníc Slovenskej republiky. Jednotlivé exempláre zborníka *Solennia* sú evidované v *Bibliografii almanachov, ročeníek a zborníkov na Slovensku 1701 – 1918* (Pytlková, Ambrúžová Poriezová a Kurucová 2019).

ZÁVER

Zborník *Solennia* a knižničný fond Učenej spoločnosti malohontskej predstavujú jedinečný doklad o intelektuálnom a kultúrnom rozvoji regiónu Gemer-Malohont v 18. a 19. storočí. Zborník a fond, ako výsledky činnosti osvietencov a regionálnych vzdelancov, svedčia o rozšírenosti vedeckého myslenia i o úrovni vzdelania na perifériách územia dnešného Slovenska v období národného a kultúrneho formovania Slovákov. V súčasnosti tento fond získava osobitný význam v kontexte digitalizácie kultúrneho dedičstva, čo otvára nové možnosti jeho sprístupnenia, ochrany a výskumného využitia.

Digitalizácia fondu predstavuje zásadný krok v procese jeho konzervácie a zároveň demokratizácie prístupu k jedinečnému knižničnému materiálu. Vďaka nej sa diela, ktoré boli donedávna dostupné len v obmedzenom režime a fyzickom prístupe, stávajú voľne prístupné v online prostredí. Bádateľom, pedagógom, študentom aj širokej verejnosti tak poskytuje možnosť nahliadať do historických textov bez ohrozenia originálov nezávisle od geografickej polohy.

Z hľadiska výskumu je digitalizovaný fond Učenej spoločnosti malohontskej významným zdrojom poznatkov o dejinách vedy, vzdelávania a knižnej kultúry na území dnešného Slovenska. Obsahuje publikácie z oblasti filozofie, prírodných vied, medicíny, teológie i klasickej literatúry, ktoré svedčia o širokom spektre záujmov malohontských učencov. Digitalizácia zároveň umožňuje efektívne vyhľadávanie v texte, čím zvyšuje produktivitu výskumu a skracuje čas potrebný na spracovanie rozsiahlych textových korpusov.

V súčasnom kultúrnom diskurze má digitálne sprístupnenie tohto fondu aj symbolický význam – ako príspevok k obnove kultúrnej pamäte regiónu, ktorý bol dlhodobo na okraji záujmu. V kontexte podpory regionálnej identity sa digitalizovaný fond Učenej spoločnosti malohontskej stáva dôležitým nástrojom štúdia.

Na záver možno konštatovať, že digitalizácia fondu Učenej spoločnosti malohontskej výrazne zvyšuje jeho výskumný, pedagogický a spoločenský potenciál. Tým zabezpečuje dlhodobú ochranu originálnych dokumentov, rozširuje možnosti prístupu a podporuje nové formy interpretácie aj využitia historických textov v digitálnom veku.

POZNÁMKY

- ¹ *Über rezensten und Rezensionen* (1809), *De epistolis* (1818) a ďalších prác.
- ² Knižnica Učenej spoločnosti malohontskej (Erudita Societas Kis-Hontiensis) bola založená ako verejná knižnica Malohontského seniorátu v roku 1808 v Nižnom Skálniku z iniciatívy Mateja Holka ml. a Jána Feješa. Pôsobila ako vedecko-informačné centrum a miesto literárnej a intelektuálnej diskusie. Jej fond tvorilo vyše 3 000 zväzkov. V roku 1831 bola premiestnená do Rimavskej Soboty, odkiaľ ju v prvej tretine 20. storočia prevzala Matica slovenská. Dnes je súčasťou Slovenskej národnej knižnice a od roku 2014 je evidovaná v zozname historických knižničných fondov (Knižnica 2017).

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- Historická knižnica Učenej spoločnosti malohontskej*. [bez dátumu]. DIKDA. Online. Dostupné na: <https://dikda.snk.sk/collection/uuid:ffb9916f-2dcb-49a2-8d8a-298e28c3797c>. [zobrazené 2025-06-30].
- ERTLER, Klaus-Dieter. 2012. *Moralische Wochenschriften*. Europäische Geschichte Online. Online. 2012-01-30. Dostupné na: <https://www.ieg-ego.eu/de/threads/modelle-und-stereotypen/anglophilie/klaus-dieter-ertler-moralische-wochenschriften>. [zobrazené 2012-02-29].
- Christian, baron von Wolff*. [bez dátumu]. Encyclopaedia Britannica. Online. Dostupné na: <https://www.britannica.com/biography/Christian-baron-von-Wolff>. [zobrazené 2025-06-25].
- Knižnica Učenej spoločnosti malohontskej*. 2017. Encyclopaedia Beliana. Online. Dostupné na: <https://beliana.sav.sk/heslo/kniznica-ucenej-spolocnosti-malohontskej>. [zobrazené 2025-06-30].
- LAVOPA, Anthony J. 2001. *Fichte: The Self and the Calling of Philosophy, 1762–1799*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LOOK, Brandon C. a Yvon BELAVAL. [bez dátumu]. *The Hanoverian period of Gottfried Wilhelm Leibniz*. Encyclopaedia Britannica. Online. Dostupné na: <https://www.britannica.com/biography/Gottfried-Wilhelm-Leibniz/The-Hanoverian-period>. [zobrazené 2025-06-25].
- NASCHERT, Guido a Gideon STIENING. 2007. Ernst Platner: Konstellationen der Aufklärung zwischen Philosophie, Medizin und Anthropologie. In: *Aufklärung: Interdisziplinäres Jahrbuch zur Erforschung des 18. Jahrhunderts und seiner Wirkung*. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- PYTLOVÁ, Zlatica; Miriam AMBRÚŽOVÁ PORIEZOVÁ a Livia KURUCUOVÁ. 2019. *Bibliografia almanachov, ročník a zborníkov na Slovensku 1701 – 1918*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave.
- RUTTKAY, Fraňo. 1987. Najstarší slovenský časopis – Staré noviny literárního umění. In: *Studia Academica Slovaca*. Bratislava: Studia Academica Slovaca, s. 331 – 355.
- Slovenský biografický slovník V: Zväzok R–Š*. 1992. Martin: Matica slovenská.
- ŠKOVIEROVÁ, Angela. 2006. Latinské prozaické príspevky publikované v ročenke Solennia Bibliotheca Kishontanae. In: *Studia Bibliographica Posoniensia*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, s. 162 – 170.
- ŠKOVIEROVÁ, Angela a Miriam AMBRÚŽOVÁ PORIEZOVÁ. 2024. Edície a spracovania starších latinských textov v periodiku Solennia Bibliothecae Kishontanae (1809 – 1842). In: *Filologické trienále 2024*. Online. Trnava: Trnavská univerzita, s. 179 – 192. Dostupné na: https://ff.truni.sk/sites/default/files/dokumenty/katedry/kkj/ft_zbornik-2024-ft-.pdf. [zobrazené 2025-06-30].
- URBANCOVÁ, Hana a Cyril KRAUS. 1982. *Antológia literárnovedných textov obdobia národného obrozenia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- VILIKOVSKÝ, Ján. 1935. *Dějiny literárních společností malohontských*. Bratislava: Univerzita Komenského.